

Uniwersytet Rzeszowski. Wydział Pedagogiczny

WALDEMAR FURMANEK

ORCID: 0000-0002-1032-4266

furmanek@ur.edu.pl

*Refleksje z lektury książki Renaty Tomaszewskiej „Człowiek i praca. Perspektywa transhumanizmu”
(Bydgoszcz 2021, ss. 350)*

Reflections from Renata Tomaszewska's Book "Człowiek i praca. Perspektywa transhumanizmu"
(Bydgoszcz 2021, pp. 350)

PROPOZYCJA CYTOWANIA: Furmanek, W. (2022). Refleksje z lektury książki Renaty Tomaszewskiej „Człowiek i praca. Perspektywa transhumanizmu” (Bydgoszcz 2021, ss. 350). *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio J, Paedagogia-Psychologia*, 35(4), 159–170. DOI: 10.17951/j.2022.35.4.159-170

ABSTRAKT

Studiując książkę Renaty Tomaszewskiej, stawiamy pytania o przyszłość człowieka i jego pracy w świetle osiągnięć transhumanizmu, a także na ile preferowany paradygmat prymatu technologii nad człowiekiem zmieni nasze widzenie sensu istnienia człowieka i jego pracy. Odpowiedzi na te pytania są ważne dla dalszego rozwoju pedagogiki pracy.

Słowa kluczowe: człowiek; przyszłość; transhumanizm; pedagogika pracy

W XXI wieku ci, którzy pojadą pociągiem postępu,
posiadają boską zdolność tworzenia i niszczenia,
a ci, którzy zostaną, będą skazani na wymarcie...

(Harari, 2018, s. 316)

WPROWADZENIE

W pierwotnym zamyśle miała to być recenzja książki Renaty Tomaszewskiej. Ponowiona lektura doprowadziła mnie jednak do przekonania o potrzebie nieco

innego opracowania. Pragnę w nim podkreślić wyjątkowość tej publikacji. Ocena dotyczy w szczególności sposobu jej znaczenia dla pedagogów pracy. W bibliografii pedagogiki pracy stanowi ona swoistego rodzaju wyróżniającą się pozycję, wpisuje się bowiem w nurt dyskusji o potrzebie i kierunkach rozwoju współczesnej pedagogiki pracy. Ponadto prezentuje jeszcze inne od dotychczasowych spojrzenie na problematykę badań interesującej nas dyscypliny naukowej, m.in. wprowadza katalog nowych pojęć, nieobecnych w słownikach pedagogiki pracy oraz ukazuje potrzebę (konieczność) dopełnienia kompetencji pedagogów pracy w zakresie rozumienia nowoczesnych technologii i ich wpływu na pracę człowieka (Furmanek, 2014). Od dawna wskazuję na to, że pedagogika pracy w jej klasycznych ramach problematyki nakreślonej dawno temu przez T. Nowackiego wymaga reinterpretacji. Zmienia się bowiem wszystko, co determinuje jej miejsce w rodzinie nauk pedagogicznych (Furmanek, 2013). Zauważałem już i opisywałem obszary zagubienia i pomijania, zaniedbania i marginalizacji ważnych dla pedagogiki współczesnej terenów badań (Furmanek, 2019a, 2019b). Dotyczą one także pedagogów pracy. Interesującą w tym zakresie problematykę podejmuje R. Tomaszewska, która wskazuje nie tylko na nowe tereny badań, lecz także na konieczność nowego względu badań, zarówno w zakresie problematyki człowieka, jak i jego pracy.

Można przyjąć, że omawiana książka jest jednolitą monografią (i takie założenie przyjmuję) bądź uznać, że stanowi zbiór esejów pedagogicznych zespolonych odniesieniem do idei transhumanizmu. Dodajmy, że Autorka wyraźnie wskazuje, iż jest to pierwszy tom w cyklu monografii pt. „Człowiek – Praca”. Znamienny jest tytuł publikacji: *Perspektywa transhumanizmu*. Z tego powodu w niniejszej refleksji w zdecydowanym zakresie zatrzymuję się na analizie owej perspektywy. Czym jest transhumanizm? Jak jego idee wpisują się w nurt refleksji teoretycznej i metodologicznej dotyczącej człowieka? Jakie przemiany w świecie wartości wywołuje idea transhumanizmu? Wszak praca człowieka jest także wartością i źródłem wartości. Niniejszym tekstem pragnę zainicjować dyskusję naukową nad problematyką przyszłej pedagogiki pracy.

HUMANIZM, NEOHUMANIZM, TRANSHUMANIZM

Humanizm w znaczeniu klasycznym to ogólna nazwa bardzo licznych koncepcji filozoficznych przypisujących człowiekowi centralne miejsce w świecie i najwyższą wartość, a także chronienie relacji osobowych, polegających na akceptacji, zaufaniu lub otwartości i spodziewaniu się dobra. Humanizm odznacza się troską o zapewnienie człowiekowi nieskrępowanego rozwoju osobowego, a także prezentuje sposób, w jaki człowiek, w danym momencie historii (i w określonej osobowej oraz społecznej przestrzeni kulturowej), rozumie, wartościuje i wyraża w swoich dziełach to, co go wyróżnia od rzeczy i od zwierząt, co go stanowi w jego prawdziwej wielkości.

Terminem „nowy humanizm” (neohumanizm) określa się nurt w krytyce i filozofii, który powstał w latach 20. XX w. w Stanach Zjednoczonych. Za podstawowe zadanie kultury, literatury i krytyki uznawane jest w jego ramach moralne oddziaływanie na społeczeństwo poprzez odwoływanie się do etycznej, uniwersalnej skali wartości, niezależnej od stanu rozwoju społecznego. Neohumanizm jest owocem postmodernizmu. Znajduje swoje rozwinięcie i uzasadnienie w ideach marksizmu kulturowego, wiążącego się – jak pisał A. Gramsci – z „nową doktryną, doktryną władców, którzy w codziennym trudzie przygotowują broń, by zapanować nad światem (...). Podbój władzy kulturowej następuje przed władzą polityczną, a osiąga się to poprzez skoordynowanie działań intelektualnych, »organicznych« wezwań” (cyt. za: Piękno umysłu, 2019). Marksści kulturowi postanowili nowymi metodami – według wskazań Gramsciego – zmieniać świat, a przede wszystkim budować nowego człowieka.

Transhumanizm (w skrócie >H lub H+) – zgodnie z definicją zamieszczoną w Wikipedii – to „ruch intelektualny, kulturowy oraz polityczny postulujący możliwość i potrzebę (ale nie konieczność) wykorzystania nauki i techniki, w szczególności neurotechnologii, biotechnologii i nanotechnologii, do przewyciężenia ludzkich ograniczeń i poprawy kondycji ludzkiej”.

Termin „transhumanizm” używany jest w wielu znaczeniach i wywołuje różne skojarzenia (por. Skrzypulec, Soniewicka, 2018). Wspólnym mianownikiem dla mnogości interpretacji transhumanizmu jest pojęcie przekraczania, co podkreśla przedrostek trans-. Nie chodzi tu jednak o przekraczanie barier wyznaczanych przez naturę człowieka, bo jej istnienie transhumaności często odrzucają, lecz raczej o przekraczanie kondycji ludzkiej w jej fizjologicznym rozumieniu (np. wydłużanie czasu życia; zob. Furmanek, 2021, s. 82). Cele ideologii transhumanizmu wskazują, że zaczyna on zastępować tradycyjną humanistykę.

STRUKTURA KSIĄŻKI

W dziewięciu rozdziałach omawianej tu monografii Autorka prezentuje – w sposób logiczne spójny i wzajemnie się uzupełniający – najważniejsze problemy. W rozdziale pierwszym analizuje relacje telosu pedagogicznego i telosu biotechnologicznego, wskazując zjawiska tego dynamicznego procesu przemian. Zgodnie z tytułem książki przedstawia swoje stanowisko w sprawie rozumienia istoty pracy człowieka (rozdział drugi), aby w rozdziale trzecim poszukiwać „tego, co ludzkie” (Tomaszewska, 2021, s. 91 i n.). Interesująco, z konieczności w dużym uproszczeniu, Autorka wylicza i omawia problematykę badań nad istotą bycia człowiekiem w ujęciu filozofii (w tym antropologii) i pedagogiki. Warto zauważyć prezentację autorskiego widzenia tej problematyki w kontekście ujęć filozofii starożytnej, średniowiecznej, nowożytnej i współczesnej (Tomaszewska, 2021, s. 102 i n.). Istotę transhumanizmu prezentuje w rozdziale czwartym. Jego

idee omówię w dalszej części niniejszych refleksji. Cztery kolejne rozdziały obejmują analizę relacji człowieka do pracy jako wartości etycznej, przy czym wskazano na zjawiska „przekraczania granic nauki” (to owe trans-) oraz sztucznej inteligencji (jako jednej z ważnych i perspektywnych nauk o technologii). Autorka nie pomija dylematów etycznych (zob. rozdział *Świat poczłowieczy i co dalej?*). Podstawową treść książki wypełniają refleksje formułowane przez różne osoby zainteresowane tą problematyką, do których zwróciła się Autorka z ciekawie sformułowanymi pytaniami. Swoje stanowisko w podnoszonych kwestiach Autorka prezentuje w rozdziale *Postscriptum: ja nie chcę być królikiem ALBA!*, słusznie stawiając pytanie o granice eksperymentów biologicznych, genetycznych i biotechnologicznych (Tomaszewska, 2021, s. 85).

WYBRANE ZAŁOŻENIA METODOLOGICZNE

Idee neomarksizmu i transhumanizmu opierają się na specyficznej wizji człowieka, który traktowany jest jako przedmiot natury, biologii i uwarunkowań społecznych, a nie podmiot decydujący o sobie. Dla marksistów kulturowych nie ma istotnej różnicy pomiędzy człowiekiem a zwierzęciem. Wynika to z błędnego redukcjonistycznego postrzegania natury ludzkiej (podstawowy błąd antropologiczny), którą w tym rozumieniu da się sprowadzić do czynników biologicznych zachodzących w organizmie człowieka i definiowanych za pomocą praw fizyki (Fukuyama, 2004). W antropologii transhumanistów w swoisty sposób widzi się wartości. W nowej etyce nie ma miejsca na Platonowski i klasyczny system wartości, nie ma też miejsca na ludzką miłość, wolność, odpowiedzialność czy godność.

Tak ujmowane założenia teoretyczne zdeterminowały wybór metodologii badań. Autorkę omawianej książki zainteresowało to, jak wybrane osoby spośród pedagogów pracy postrzegają wskazane wyżej zjawiska. Badania z założenia miały charakter interdyscyplinarny (między-interdyscyplinarny), a także multi- i transdyscyplinarny. Dlatego skierowała do tych osób konkretne pytania. Sens metody odnajdujemy w heurystycznej metodzie delfickiej wykorzystywanej w prognosyce. Nie mniej ważne jest to, że drugą metodą jest metoda ekspercka. W tym przypadku taka koincydencja okazała się pozytywnym rozwiązaniem. Należy więc oczekiwać, że do przedstawionej analizy wypowiedzi i opinii zostanie dołączona kolejna część analiz wynikająca z dalszych pytań o przyszłość pracy postczłowieka. Wszak metoda delficka jest postępowaniem iteracyjnym. Oczekuję, że problematyka pracy, jej dziś i jutro, ujęta zostanie w tym samym modelu metodologicznym.

TECHNOCENTRYZM TRANSHUMANIZMU

Ważnym paradygmatem humanistycznej pedagogiki pracy jest prymat człowieka nad techniką, technologią, ekonomią i rynkiem. W transhumanizmie prymat

techniki nad człowiekiem występuje w miejscu paradygmatu prymatu człowieka. Ten technocentryczny взгляд badań rzutuje na całą metodologię i stosowane procedury badań.

Transhumanizm opiera się na misji techniki, w którą wpisane jest systematyczne wspomaganie człowieka w jego aktywności (to tzw. facylitacyjne funkcje techniki)¹. Jak pokazuje historia techniki, rozwój narzędzi i technologii zawsze wiązał się z realizacją zadań wynikających z misji techniki. W rozwoju cywilizacji zauważamy, że to, jaka technologia dominowała w danym czasie, decydowało o znaczących przemianach pracy i życia ludzi. Cywilizacja informacyjna opiera swój rozwój na technologiach informacyjnych. Obecnie pytamy, jakie są te technologie, gdyż współczesność wykorzystuje technikę, naukę i technologie w sposób systemowy, kompleksowy i zintegrowany. Zintegrowane technologie (opisywane akronimem GRIN) rozwijają się dynamicznie. Współcześnie trwa wdrażanie technologii Industry 4.0 (Przemysł 4.0), głównie w branży biznesowej, w organizacji produkcji i cyfryzacji nie tylko wszelkich danych, lecz także wielu czynności².

Technologia zintegrowana GRIN (Kurzweil, 2013) złożona jest z genetyki (G), robotyki (R), informatyki (w sensie nauk o informacji, *informational science* – I) i nanofizyki (N). Technologie składowe korzystają z komputerowego przetwarzania, a więc z technologii informacyjnych, bo informacja ma szczególne znaczenie, a w ujęciu transhumanistów ma być nośnikiem wszelkiej bytowości.

Systemowe wykorzystywanie tych technologii prowadzi do ich konwergencji, a to ujawnia się w synergii. Wiąże się to z wykorzystaniem technologii na poziomie: atomu (*Nanotechnology* – N), neuronów (*Cognitive Science* – C), genów (*Biotechnology* – B) oraz bitów (*Informal Science* – I). Dla opisu stosuje się akronim NCBI.

Wyniki badań transhumanistów są wspomagane przez systemowo wykorzystywane osiągnięcia nauki i techniki. Wspomagają one człowieka w bardzo zróżnicowanych zakresach: od wspomagania w zakresie leczenia z wielorakich dolegliwości i chorób (przede wszystkim dotyczących cielesności), wspomagania w zakresie niesprawności organizmu (implanty i przeszczepy), do wspomagania w procesach ukierunkowanych na rozwój osoby ku pełni jej człowieczeństwa (np. sztuczna inteligencja). Dzięki osiągnięciom nauki i techniki nieaktualne staje się hasło: „Pamiętaj, że urodziłeś się bez części zamiennych”.

Owo wykorzystanie osiągnięć w zakresie nowych technologii jest tak fascynujące dla przedstawicieli tego nurtu, że uznają prymat technologii nad człowiekiem. Odrzucanie paradygmatu prymatu człowieka nad techniką prowadzi do

¹ Mówimy, że technika pomaga, ułatwia, przyspiesza, umożliwia, leczy, żywi, niszczy człowieka i środowisko.

² Technologia Industry 5.0 (Przemysł 5.0) już jest w zasadzie gotowa do wdrożenia.

uprzedmiotowienia człowieka, a po tym – do jego zniszczenia. Pokazały to obozy zagłady, gdzie człowiek był tylko numerem i materiałem do eksperymentów pseudomedycznych; był po prostu królikiem doświadczalnym (por. Tomaszewska, 2021, s. 85), przydatnym tak długo, jak długo można było na nim eksperymentować. Gdy się zużył jako materiał, to można było go wyrzucić na śmietnik lub spalić w krematorium.

Tomaszewska słusznie zauważa w tekście zamieszczonym na okładce książki, że „nie można już powstrzymać programów naukowych zmierzających do uczynienia z *homo sapiens* istot innego, doskonalszego rodzaju. Przeobrażenia te będą tak głębokie, że podadzą w wątpliwość pojęcia: *człowiek*, *człowieczeństwo*, *ludzkość*. Do roku 2045 – być może – pierwszych kilku ludzi na świecie osiągnie stan *nieśmiertelności* (...), czy nam się to podoba czy nie, nasza cywilizacja znajduje się już na trajektorii obranej przez transhumanizm”. Wszak człowiek jest niedoskonały, obciążony licznymi ograniczeniami. I to one stają się obiektami zainteresowania transhumanistów. Pogląd ten podzielany jest przez wielu badaczy.

WOKÓŁ PROBLEMATYKI KSIĄŻKI

1. Człowiek w problematyce omawianej książki

Książka Tomaszewskiej wpisuje się w nurt problematyki prognostyki pedagogicznej, a dokładniej rzecz ujmując – problemów prognostyki pedagogiki pracy. Obie kategorie (człowiek i praca człowieka) są obecnie tematem licznych publikacji. W dużym stopniu dotyczą one istoty człowieka. Od zarania problematyka dotycząca człowieka jest obecna w refleksji filozoficznej, filozofii człowieka i antropologii. Począwszy od I. Kanta (ale przecież i znacznie wcześniej), pytania: Kim jest człowiek? Co mogę wiedzieć? Co powinienem czynić? Czego mogę się spodziewać? – wyznaczają kierunki poszukiwań w wielu dyscyplinach naukowych. Po pierwsze, Kant zdaje się mówić: buduj świat takim, jakim chcesz go mieć. Po drugie, nigdy nie myli relacji podmiotowo-podmiotowej z relacją podmiotowo-przedmiotową. Człowiek to nie rzecz. Człowiek jest zawsze podmiotem. Jest osobą, co za Boecjuszem oznacza, że jest poszczególną substancją natury rozumnej – *persona est naturae rationabilis individua substantia* (Granat, 1961). Boecjusz z naciskiem podkreślał, że osobą może być jedynie taki byt, który: 1) istnieje sam w sobie; 2) jest konkretną całością bytową (indywiduum); 3) jest solidnie w sobie ukształtowany przez swoją naturę, a nie przez jakąś przypadłość; 4) natura ta jest rozumna. Koresponduje to z rozumieniem osoby prezentowanym przez Tomaszewską (2021, s. 58 i 59).

Osoba to rzeczywistość ukryta w-sobie-dla-siebie, zarazem zdolna do uczestnictwa w życiu drugich osób; rzeczywistość uobecniająca się jako ciało w konkretnym organizmie w świecie materialnym i poprzez związki ze światem

dochodząca pełni własnego bycia sobą – nie wyczerpuje sensu swej egzystencji w świecie i dla świata.

Przez wiele lat upowszechniany, a obecnie odradzający się naturalizm traktuje człowieka jako byt przyrodniczy. „Człowiek jest niczym innym jak tylko wysoko zorganizowaną materią” (Tomaszewska, 2021, s. 52). Redukując jego konstytutywne wymiary, Autorka uznaje, że można go poznawać, badać i przekształcać jak każdy obiekt przyrodniczy. Naturalizm stanowiący podstawę marksizmu kulturowego prowadzi do tego, że na równi z człowiekiem traktuje się zwierzęta i tzw. osoby elektroniczne.

2. Trzy filary transhumanizmu

Jak wspomniałem wcześniej, idee transhumanizmu są oparte na specyficznej wizji człowieka, przyjmowanej w klasycznym naturalizmie. Zgodnie z przekonaniami naturalizmu transhumaniści odrzucają pogląd o tym, że człowiek jest osobą i podmiotem decydującym o sobie (Fukuyama, 2004).

Możliwość uzyskania postludzkiej doskonałości, co jest równoznaczne z pojawieniem się postczłowieka, wymaga rozwiązania trzech tzw. superproblemów (Tomaszewska, 2021, s. 121): superdługowieczności, superdobrobytu, superinteligencji.

Nieśmiertelność (superdługowieczność) utożsamiana jest z systematycznym przedłużaniem czasu życia człowieka. Stąd transhumanizm, pokonując prawa materii, buduje swoją problematykę wokół tych nauko-technologii, które pozwalają na ulepszenie ludzkiego ciała, możliwości umysłowych (poznawczych) człowieka, wyeliminowanie starzenia się, poprawę wydolności fizycznej i fizjologicznej (Tomaszewska, 2021, s. 120). Transhumanizm jako nurt filozofii człowieka jest związany z wykorzystaniem osiągnięć nauki i techniki do przewyciężenia biologicznych ograniczeń człowieka poprzez poprawę ludzkiej kondycji. Owo przewyciężenie i poprawa rozumiane są jako uwolnienie człowieka od chorób i procesów starzenia (niemal nieśmiertelność) oraz uzyskanie przez niego pełni szczęścia i – permanentnej – szczytowej ekscytacji, a także zastąpienie wielu z jego organów (a kiedyś i całego ciała) sztucznymi (lepszymi od pierwowzorów) elementami (cyborgi, „osobliwości”).

Superdobrobyt. Transhumaniści przyjmują utylitarne kryteria ludzkiej egzystencji, zgodnie z którymi jakość życia mierzona jest takimi wyznacznikami jak długość czasu życia, zdrowie, zdolności kognitywne itp. Akcentują potrzebę eliminacji nierówności na świecie, rozmaitych lęków i bólu. Proponują m.in. stymulację ośrodków przyjemności w mózgu (Tomaszewska, 2021, s. 121). W antropologii transhumanistów nie ma natomiast miejsca na ludzką miłość, wolność ani godność.

Superinteligencja ujawni przewagę inteligencji cyfrowej nad inteligencją biologiczną.

Transhumaniści – jak zauważa Tomaszewska – mają dokładnie opracowany plan owego technologicznego przejścia; jedyne rozbieżności dotyczą możliwości technicznych. Ostatnio dyskutowane jest, czy stanie się to w latach 20. czy 40. XXI w. Plan jest dokładnie taki sam jak w „izmach” XX w. Najpierw dekonstrukcja człowieczeństwa, a potem budowa nowego człowieka. Budowa awatara kontrolowanego przez mózg komputerowy (Tomaszewska, 2021, s. 141), a po tym budowa autonomicznego systemu podtrzymywania życia ludzkiego mózgu... (Tomaszewska, 2021, s. 142), a do 2045 r. „stworzenie nowej ery dla ludzkości” (Tomaszewska, 2021, s. 42). Istnieje bardzo silna, wpływowa grupa naukowców, którzy – ślepo zapatrzeni w technologie – stawiają sobie za cel doprowadzenie społeczeństw do punktu krytycznego, który określają mianem *singularity*; ukazuje to tzw. technologiczna „osobliwość” (w miejsce pojęcia osoby; zob. Tomaszewska, 2021, s. 33). Wierzą oni, że wykorzystując technologie, które zostały wymyślone, aby pomagać ludziom, stworzą transczłowieka/transludzi, którzy zastąpią ludzi „przestarzałych”. Ten „nowy człowiek” – owoc technologicznych możliwości technonauki – finalnie przeniesie swoją świadomość do przestrzeni wirtualnej, stworzonej właśnie w punkcie *singularity*. Transhumanizm jako nurt filozofii człowieka jest związany z wykorzystaniem osiągnięć techniki do przezwyciężenia biologicznych ograniczeń człowieka i poprawy ludzkiej kondycji. Owo przezwyciężenie i poprawa rozumiane są jako uwolnienie człowieka od chorób, procesów starzenia (niemal nieśmiertelność) oraz uzyskanie przez niego pełni szczęścia i – permanentnej – szczytowej ekscytacji, a także zastąpienie wielu z jego organów (a kiedyś i całego ciała) sztucznymi (lepszymi od pierwowzorów) elementami (cyborgi, „osobliwości”).

Plan ten obejmuje następujące etapy: od poznania człowieka do cyborga przejściowego (transczłowieka), a po tym – do cyborga ostatecznego (postczłowieka) (Tomaszewska, 2021, s. 275).

W omawianej książce Autorka jasno i w dostępny sposób analizuje i wyjaśnia zarówno stan obecnych osiągnięć naukotechnologii, jak i prognozy w każdym z tych zakresów. Można więc z przekonaniem stwierdzić, że książka dobrze przysłuży się zrozumieniu i upowszechnieniu idei transhumanizmu.

3. Teleologia koncepcji transhumanizmu

Z punktu widzenia pedagogiki istotne są cele, jakie transhumanizm uznaje za idee i wartości wiodące. Wszak jego działania są świadome, a jako takie powinny być ukierunkowane na osiągnięcie celów. Za Grabińską (2022, s. 45 i n.) podaje ten katalog wartości, pozostawiając jego interpretację do oddzielnego opracowania:

- 1) nie ma niczego złego w „ingerowaniu w naturę” (manipulowaniu nią); odrzuca się ideę arogancji (pychy),
- 2) indywidualny wybór technologii ulepszania, tzw. morfologiczna swoboda,
- 3) pokój, międzynarodowa współpraca, przeciwdziałanie broni masowego rażenia,

- 4) poprawa wzajemnego zrozumienia, tj. zachęcanie do badań i debaty publicznej; krytyczne myślenie; otwartość umysłu, dociekania naukowe; otwarta dyskusja o przyszłości,
- 5) bycie coraz mądrzejszym indywidualnie i zbiorowo oraz rozwijanie inteligencji maszyn,
- 6) zapowiada filozoficzny fallibilizm; chęć ponownego zanalizowania założeń w miarę postępu,
- 7) niewątpliwie użyteczność ludzkich wytworów i rozporządzanie nimi w pragmatyczny i ekonomiczny sposób są wartością ludzkiego działania. Jednak tradycja krytyki pragmatyzmu, a tym bardziej utylitaryzmu, wyraźnie wskazuje na kłopoty z etycznym wartościowaniem zarówno celów pragmatycznych, jak i działań tylko po prostu użytecznych,
- 8) pochwała wszelkiej „różnorodności gatunków, ras, religii, orientacji seksualnych, stylów życia itp.,
- 9) dbałość o ochronę każdego rodzaju wrażliwości, tj. o dobrostan wszelkich wrażliwych istot,
- 10) eksponowanie ważności ratowania życia, przedłużania go, badania czynników przeciwdziałających starzeniu się i krwicznego przechowywania oczekujących na wskrzeszenie.

4. Nowa etyka owocem transhumanizmu

Szczególnie interesujące są w książce Tomaszewskiej te wątki, które dotyczą przemian w systemie wartości, a przez to w poglądach na rzeczywistość i rozwój samoświadomości. Rzutuje to na odmienne od znanego i obowiązującego kanonu i modelu wartości, a przez to także od przewidywanych systemów postępowania człowieka. W modelu transhumanizmu religia – w jej powszechnym rozumieniu – powinna w wyniku ewolucji czysto kulturowej zostać wyeliminowana, gdyż jest „wirus umysłu”. W publikacjach z zakresu omawianej problematyki spotyka się stwierdzenie, że transhumanizm będzie nową religią. Nawiązuje się przez to do znanego stwierdzenia F. Dostojewskiego (1978, s. 109), że „jeśli Boga nie ma, to wszystko wolno”.

W tym też kontekście interesujące jest to wszystko, co dotyczy nowej pracy człowieka oraz relacji postczłowiek–praca. Nie sposób przy tym pominąć problemów etycznych. Tak zwana nowa etyka już „pączkuje”. Zawsze tak się działo w rozwoju cywilizacji, że nowa fala przemian powstawała w łonie zjawisk sprawdzonych i funkcjonujących w życiu społeczeństw. Przykładem wdrażania idei transhumanizmu niech będzie fakt nadawania praw tzw. osobom elektronicznym. Szerzej pisze o tym Tomaszewska w rozdziale *Świat poczłowieczy i co dalej?*

PRAWA OSOBY ELEKTRONICZNEJ JAKO OWOC POSTMODERNIZMU

Upowszechniany posthumanizm i transhumanizm stawiają pytania o relację człowieka do nowych tworców nauk technologicznych (inteligentnych maszyn, robotów, cyborgów i androidów). Obecnie nadaje się status podmiotu przedmiotom, zwierzętom i maszynom (robotom). Przytoczone w książce Tomaszewskiej (2021, s. 145 i n.) przykłady androida BINA48 czy homoidalnego robota Sophia (rok 2015) są dobrą ilustracją preferowanego kierunku rozwoju cywilizacji.

Parlament Europejski zatwierdził dokument określający prawa robotów i wprowadzający pojęcie osoby elektronicznej. Świat obiegra szokująca informacja dotycząca wydania pierwszego w historii aktu urodzenia robotowi. Uczyniono to w belgijskim miasteczku Haaselt, gdzie burmistrz, zgodnie z wytycznymi Parlamentu Europejskiego, wydał oficjalny akt urodzenia robotowi, który waży 28 kilogramów i ma 120 cm wzrostu. Robot otrzymał imię Fran i nazwisko Pepper. Rodzicami ustanowiono dwoje naukowców, współtwórców robota: Astrid Hanne i Francisa Foksa (Osiński, 2017).

W połowie stycznia 2017 r. Parlament Europejski zatwierdził dokument określający prawa robotów na terenie krajów Wspólnoty Europejskiej. Zakłada on wprowadzenie pojęcia osoby elektronicznej dla najbardziej zaawansowanych robotów. Taka „osoba” posiadać będzie status prawny podobny do tego, który posiadają ludzie, łącznie z objęciem robota systemem ubezpieczeń społecznych oraz określeniem ich praw i obowiązków. W ten sposób Belgia jako pierwszy kraj na świecie ma pełnoprawnego obywatela, który jest robotem.

W nawiązaniu do wszystkich działań transhumanistów (personalizowanie zwierząt i cyborgów) oraz do przyznawania praw osobom elektronicznym zamierza się podjąć dalsze działania o charakterze formalno-prawnym. Mają one obejmować regulacje w zakresie etyki sztucznej inteligencji, która to technologia znajduje coraz szersze zastosowania (Chojnowski, 2021). Projekt przygotowała Komisja Europejska.

Dla pedagogiki, w tym pedagogiki pracy, omawiane zjawiska stanowią swoiste wyzwanie.

ZAKOŃCZENIE

Żyjemy w epoce dynamicznie rozwijającej się cywilizacji, charakteryzującej się niejednoznacznością aksjologiczną. Obserwujemy już negatywne zmiany społeczne i kulturowe, które stanowią wynik terrorizmu relatywizmu wartości. Doświadczamy wielu sprzeczności i konfliktów. Wiążą się one z tzw. poprawnością polityczną (nowomową), negowaniem klasycznego modelu aksjologii. Owocuje to odmiennym oglądem zjawisk świata, a także utrudnia budowanie

wyobrażeniowego modelu przyszłości, w tym wartościowanie zjawisk uznawanych za definiujące przyszłość.

To wszystko przekłada się na nasze systemy postępowania, a przez to na upowszechniany nowy styl życia (dodajmy – styl życia konsumpcyjnego). Na jakim systemie wartości będzie on oparty? Czy uniwersalny system wartości będzie odniesieniem do budowy katalogu kryteriów wartościujących rzeczywistość? Stanowią one komponent koncepcji filozoficznych (antropologicznych i aksjologicznych) rzekomo wyjaśniających istotę człowieka. Taką ambicję ma również transhumanizm. Jest on w istocie kontynuacją koncepcji naturalistycznych, których negatywna ocena jest prezentowana w wielu publikacjach.

Interesujący jest też katalog pytań o pracę człowieka, o jej nowe wymiary w kontekście tzw. nowej etyki. Jest ona kolejnym owocem transhumanizmu. Z nieskrywaną ciekawością oczekuję na kolejny tom zapowiadany przez Autorkę.

Lektura książki pozwala sformułować następujące refleksje:

1. Struktura książki (o czym poniżej) została oparta na modelu metodologicznym: widzieć – oceniać – działać. Autorka prezentuje istotę transhumanizmu, dokonuje jej wartościowania i podejmuje próby przeniesienia wniosków na teren pedagogiki pracy.
2. Treść monografii wpisuje się w realizację zadań prognostycznej funkcji pedagogiki pracy, przez co stanowi także pewien wkład w dokonania prognostyki pedagogicznej.
3. Pytania postawione przez Autorkę przedstawicielom reprezentującym pedagogikę pracy mają charakter inspirujący pedagogów pracy do podejmowania refleksji i badań nad nowymi obszarami tej dyscypliny naukowej.
4. Treść książki uświadamia wszystkim zainteresowanym to, że wspólnym mianownikiem rozważań i badań jest przyjmowany model człowieka. Naturalistyczne ujmowanie człowieka jako obiektu badań znajduje swoje rozwinięcie w analizach transhumanistów.
5. Zapowiedź kolejnego tomu jest ważnym wydarzeniem, wszak niemożliwe jest rozdzielanie komponentów systemu człowiek – praca.
6. W idei transhumanizmu ogląd teraźniejszości często wymyka się z „rąk człowieka”. Nie zawsze możliwe jest prognozowanie osiągnięć tak dynamicznie rozwijających się dyscyplin, których wyniki wykorzystują transhumaności.
7. Fascynacja możliwościami rozwoju sprawia, że badania prowadzi się jednak z pełną świadomością ryzyka popełniania błędów w podjętym prognozowaniu wszelkich potencjalnych, następujących po sobie przemian i modyfikacji dokonujących się w najbliższej przyszłości.

BIBLIOGRAFIA

LITERATURA

- Dostojewski, F. (1978). *Bracia Karamazow*. Warszawa: Wydawnictwo PIW.
- Fukuyama, F. (2004). *Koniec człowieka. Konsekwencje rewolucji biotechnologicznej*. Kraków: Znak.
- Furmanek, W. (2013). *Humanistyczna pedagogika pracy. Charakterystyka dyscypliny naukowej*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Furmanek, W. (2014). *Humanistyczna pedagogika pracy. Współczesność obiektem badań*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Furmanek, W. (2019a). Podstawowe przyczyny zagubienia polskiej pedagogiki. Część 1. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio J, Paedagogia-Psychologia*, 32(4), 9–27. DOI: 10.17951/j.2019.32.4.9-20
- Furmanek, W. (2019b). Zagubione obszary polskiej pedagogiki. Część 2. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio J, Paedagogia-Psychologia*, 32(4), 9–27. DOI: 10.17951/j.2019.32.4.21-28
- Furmanek, W. (2021). *(Nie)Ład aksjologiczny wyzwaniem dla współczesnej pedagogiki*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Grabińska, T. (2022). Dylematy transhumanizmu II: wartości transhumanistyczne a optymalizacja technologiczna. *Teologia i Moralność*, 17(1), 45–59.
- Granat, W. (1961). *Osoba ludzka. Próba definicji*. Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne w Sandomierzu.
- Harari, Y.N. (2018). *Homo deus. Krótka historia jutra*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Kurzweil, R. (2013). *Nadchodzi osobliwość. Kiedy człowiek przekroczy granice biologii*. Warszawa: Kurhaus Publishing.
- Tomaszewska, R. (2021). *Człowiek i praca. Perspektywa transhumanizmu*. Bydgoszcz: Wydawnictwo UKW.

NETOGRAFIA

- Chojnowski, M. (2021). *Etyka sztucznej inteligencji – między postulatami a rzeczywistością*. Pobrane z: <https://itwiz.pl/etyka-sztucznej-inteligencji-miedzy-postulatami-a-rzeczywistoscia>
- Osiński, G. (2017). *Transhumanizm – największe zagrożenie ludzkości*. Pobrane z: <https://naszdziennik.pl/mysl/176241,transhumanizm-najwieksze-zagrozenie-ludzkosci>
- Piękno umysłu. (2019). *Antonio Gramsci: siedem niezapomnianych cytatów tego wielkiego myśliciela*. Pobrane z: <https://pieknoumyslu.com/antonio-gramsci-siedem-niezapomnianych-cytatow-tego-wielkiego-mysliciela>
- Skrzypulec, B., Soniewicka, M. (2018). *Transhumanizm to nowa forma wiary, gdzie nie ma miejsca na ludzką wolność*. Pobrane z: <https://klubjagiellonski.pl/2018/03/24/transhumanizm-nowa-forma-wiary-gdzie-nie-ma-miejsca-na-ludzka-wolnosc-rozmowa>
- Wikipedia. *Transhumanizm*. Pobrane z: <https://pl.wikipedia.org/wiki/Transhumanizm>

ABSTRACT

While studying Renata Tomaszewska's book, we pose questions about the future of human being and his work in the light of the achievements of transhumanism, and to what extent the preferred paradigm of the primacy of technology over human being will change our perception of the meaning of human's existence and his work. The answers to these questions are important for the further development of labor pedagogy.

Keywords: human being; future; transhumanism; labor pedagogy